

КОНЦЕПТ СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ВЕРБАЛІЗОВАНИЙ ОБРАЗНИМИ ІМЕННИКАМИ- НАЙМЕНУВАННЯМИ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС образними іменниками-найменуваннями особи в англійській та українській мовах. Встановлено семантичний обсяг імені концепту, його синонімічні ознаки та етимологічна характеристика. Виявлено семантичні ознаки образного складника концепту. Визначено тип кореляційного зв'язку між семантичним обсягом поняттєвого й образного складників концепту. Зіставлено етноспецифічні риси категоризації соціального статусу у мовних картинах світу.

Ключові слова: образність, образний компонент, лексичне значення слова, образні іменники-найменування особи, концепт, семантичні ознаки.

В статье рассмотрено особенности вербализации концепта СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС образными существительными-наименованиями лица в английском и украинском языках. Установлен семантический объем имени концепта, его синонимические признаки и этимологическая характеристика. Выявлены семантические признаки образной составляющей концепта. Определен тип корреляционной связи между семантическим объемом понятийной и образной составляющей концепта. Сопоставлены этноспецифические черты категоризации социального статуса в языковых картинах мира.

Ключевые слова: образность, образный компонент, лексическое значение слова, образные существительные-наименования лица, концепт, семантические признаки.

The semantic peculiarities of concept SOCIAL STATUS verbalization with figurative nouns denoting a person in English and Ukrainian languages have been researched. The semantic amount of the concept name, its synonymic features and etymological characteristics have been determined. The semantic features of the concept figurative constituent have been found out. The type of correlative bonds between semantic amount of the conceptual and the figurative constituents have been exposed. The specificity of the lexicographic treatment of the figurative component of word meaning has been revealed. The conceptual analysis of figurative nouns denoting a person in English and Ukrainian languages has been carried out. The semantic characteristics of the concept in question have been considered, as well as figurativeness interaction with other components of connotation, such as evaluation and emotiveness in particular. The mechanism of figurative nomination has been described. The ethnic and specific features of the categorization of social status in the linguistic community have been compared.

Key words: figurativeness, figurative component, lexical word meaning, figurative nouns denoting a person, concept, semantic features.

1. Вступні зауваження

Образна лексика є особливим засобом мовної номінації і специфічним засобом вербалізації соціального статусу людини, зафіксованого в концептуальній картині світу мовного співтовариства. У свідомості людини образність невід'ємна від національної специфіки сприйняття світу. Образність утілює прийнятий у мовній спільноті і закріплений в культурі цієї спільноти

соціальний статус людини. Певна національна культура віддзеркалюється у мові через образність, яка набуває у цьому зв'язку особливої значущості. Образні іменники-найменування особи (далі ОІНО) відтворюють істотний фрагмент мовної картини світу, зокрема вербалізують образний складник концепту *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС*. **Актуальність** розвідки семантики образної лексики зумовлена важливою роллю

образної номінації у сучасних англійській та українській мовах, тому що, накладаючись на єдиний поняттєвий базис людської мови, мислення та культури, ОІНО визначають характер національної ментальності. Знайомство з літературою з даної проблеми свідчить про недостатню теоретичну розробленість питань, пов'язаних з природою мовної образності, оскільки лінгвістичний статус образності в семантиці слів ще не був предметом спеціального дослідження в рамках лінгвокогнітивної парадигми. Ряд теоретичних положень теорії образності носять дискусійний характер. Проблемою є те, яке місце посідає образний компонент у семантичній структурі слова. Крім того, не всі аспекти мовної образності досліджені повною мірою. **Об'єктом** дослідження постає образність як компонент лексичного значення іменників-найменувань особи, що виступають засобом експлікації образного фрагменту картини світу сучасних англійської та української мов. **Предмет** дослідження становлять семантичні особливості образних іменників-найменувань особи в англійській та українській мовах. **Матеріалом** дослідження слугували в англійській мові 99 ОІНО, що складає 6 % від досліджуваного корпусу ОІНО, в українській мові 137 ОІНО, що складає 9 % від загальної кількості ОІНО. Досліджувані ОІНО було дібрано методом суцільної вибірки із авторитетного словника Shorter Oxford English Dictionary (далі SOED) за редакцією Уільяма Трамбла і Ангуса Стівенсона та великого тлумачного словника сучасної української мови (далі ВТССУМ) за редакцією В. Т. Бусела. Критерієм добору мовного матеріалу слугували такі позначки у словниковій статті, як: в англійській мові *fig., transf., transf. and fig., lit. and fig., derog., contempt., iron., abusive, colloq., dial., slang*; в українській мові *перен. жарт., зневажл., лайл., ірон., нестл., поет., упроч., розм., діал., вульг.* і маркери *a person of, a person who, a person like, a person with, adjective+person*; *людина; людина яка; про людину; той, хто; особа, яка.*

2. Вербалізація концепту SOCIAL STATUS образними найменуваннями особи в англійській мові

2.1. Соціальний статус особистості – це її позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання. Він охоплює узагальнюючу характеристику становища індивіда в суспільстві: професію, кваліфікацію, освіту, характер виконуваної праці, посаду, матеріальне становище, наявність влади, партійну і профспілкову належність, ділові відносини, належність до демографічних або етнічних груп. Соціальний статус людини на матеріалі сучасної англійської мови вивчав В. І. Карасик, який розглядав проблеми соціо-лінгвістики, прагмалінгвістики та лінгвістичної семантики в аспектах опису стилю життя, невербальних та вербальних показників соціального статусу, правил поведінки і норм етикету [2].

Соціальну категоризацію і соціальне значення розглядала О. Л. Бессонова [1].

Як свідчить аналіз імені концепту, головною семантичною ознакою виступає розуміння соціального статусу як положення людини в суспільстві відносно інших людей: *status* 'статус' – 2) *chiefly law. a person's standing or position such as determines his legal rights or limitations, as citizen, alien, commoner, etc; condition in respect of marriage or celibacy, minority or majority*; 3) *position or standing in society; rank, profession; relative importance* '2) головним чином юридичний термін. становище або положення людини, яке визначає її юридичні права або обмеження як громадянина, чужоземця, простої людини; стан відносно шлюбу або celibату, (етнічної, національної) меншини або більшості; 3) положення або становище в суспільстві; службове становище, професія; відповідна вагомість' [SOED].

Аналіз етимології імені концепту дозволяє виокремити семантичні ознаки імені: "встановлені правила поведінки", "статут", "регламентація". Термін *status* 'статус' утворено від латинського дієслова *statuer*, яке позначало "розташувати, установлювати". Іменник *statutum* позначав "встановлені правила поведінки", "статут і регламентацію" [6].

Аналіз значень синонімів імені концепту *standing* 'становище', *rank* 'ранг', *grade* 'ступінь' уможливив доповнення семантичного обсягу концепту низкою ознак. Такими ознаками є "репутація", "чин", "ранг", "ієрархія", "особливий клас". Наприклад, *standing* 'становище' – *the relative position of a person in a gradual table; status, reputation, grade or rank* 'відповідне становище людини у поступовому списку; статус, репутація, чин, ранг'; *rank* 'ранг' – 2) *a. high social position; professional, military distinction* 2) *b. a distinct class or level within a hierarchy; a person's professional position or status* '2) а. високе соціальне положення; професійна, військова відмінність 2) б. особливий клас або рівень ієрархії; професійне положення або статус людини'; *grade* 'ступінь; ранг, чин, клас' – 5) *a class of persons of a similar degree of ability, rank, or quality* '5) клас людей схожих у рівні здібності, рангу або якості' [SOED]. Отже, концепт SOCIAL STATUS розуміється як положення людини в суспільстві відповідно до її професії, матеріального достатку, правового становища з певними правами і обов'язками.

2.2. Образний складник концепту SOCIAL STATUS вербалізовано 99 ОІНО, що складає 6 % від досліджуваного корпусу ОІНО, і представлено бінарною опозицією. Для групи ОІНО (65 ЛО, 66 % від усіх іменників концепту) на позначення людини високого соціального статусу характерною є семантична ознака "влада", яка вдвічі численніша за групу з протилежною семою "людина низького статусу". Наприклад, *tsar* 'цар' – 1) *the former emperor of Russia*; 2) *transf. a person with great power or authority* '1) колишній імператор Росії;

2) перен. людина великої влади або повноважень’ [SOED]. Як свідчать результати аналізу, семантика ОІНО концепту віддзеркалює вплив багатьох культур на англійську мову (російське: *tsar* ‘цар’, японське: *tycoon* ‘фінансовий магнат’, урду: *nabob* ‘набоб’ та ін.).

Семантична ознака “**низький соціальний статус**” зафіксована у 35 ОІНО (34 %): *peasant* ‘селянин’ – 1) *a person who lives in the country and works on the land*; 2) *colloq. derog. a person of low social status* ‘1) людина, яка живе у селі і працює на землі; 2) розм. презир. людина низького соціального статусу’ [SOED]. Як показує приклад, у семантиці ОІНО містяться ознаки низького

соціального статусу людини, який віддавна характеризувався неможливістю, виконанням брудної, тяжкої фізичної праці і культурною відсталістю.

2.3. Результати кількісного аналізу лексикографічної фіксації образного компонента іменників-найменувань особи показують, що ОІНО концепту поділяються на дві приблизно однакові за чисельністю групи: ОІНО, образний компонент яких зафіксовано позначкою, та група ОІНО без лексикографічної фіксації.

Результати кількісного аналізу лексикографічної фіксації образного компонента іменників-найменувань особи наводяться у табл. 1.

Таблиця 1

Лексикографічна фіксація образного компонента в іменниках-найменуваннях особи концепту *SOCIAL STATUS*

Інформація про позначки	К-сть	%
Наявність позначок	52	52
Відсутність позначок	47	48
Усього	99	100

Можна припустити, що образний ЛСВ, який не фіксується позначками, має статус самостійного у парадигмі іменника. Це також може свідчити про інтуїтивне або суб’єктивне бажання укладачів

словника продемонструвати різний рівень закріпленості образного ЛСВ слова в узусі мови. Типи позначок, використаних для фіксації образності, надано в табл. 2.

Таблиця 2

Типи позначок, використаних для фіксації образного компонента у іменниках-найменуваннях особи концепту *SOCIAL STATUS*

Тип позначки	Кількість	%	Приклади
transf.	18	35	<i>tsar</i> ‘цар’ – <i>transf. a person of great power</i> ‘людина великої влади’
fig.	16	32	<i>pope</i> ‘Папа Римський’ – <i>fig. a person with position, authority, infallibility</i> ‘високопоставлена непогрішима людина’
colloq.	11	21	<i>trump</i> ‘козир’ – <i>colloq. a person in authority</i> ‘високопоставлена особа’
slang	5	9	<i>nib</i> ‘дзюб’ – <i>slang a person of superior social standing or wealth</i> ‘надзвичайно багата або високопоставлена людина’
transf. and fig.	2	3	<i>monarch</i> ‘монарх’ – <i>transf. and fig. a person of great power</i> ‘високопоставлена людина’
Усього	52	100	

Як показують результати аналізу, перше місце за чисельністю обіймають іменники, образний компонент яких зафіксовано експліцитно за допомогою позначок *transf.*, *fig.*, *transf. and fig.* ‘перен.’, що віддзеркалюється маркуванням в словникових реєстрах. Стилiстичні позначки *slang* ‘сленг.’, *colloq.* ‘розм.’, які імпліцитно вказують на образний компонент, свідчать про обмежені сфери використання образного ЛСВ.

2.4. У ході семантичної декомпозиції початкового значення ОІНО встановлено, що потенційна сема є найпродуктивнішою для утворення образної номінації людини (89 ОІНО, 90 % від усіх ОІНО концепту). Наприклад, *baron* ‘барон’ – 1) *hist. a person who derived a title by military service from the king*; 7) *a powerful or influential person* ‘1) істор.

людина, яка одержала від короля титул за військову службу; 7) могутня або впливова людина’ [SOED]. Як показує приклад, набуття потенційними семами першого ЛСВ ‘могутня’, ‘впливова’ статусу диференційних викликає появу образного ЛСВ. Поодинокі ОІНО беруть витоки з диференційних сем (8 ОІНО, 8 %). Наприклад, *overlord* ‘володар’ – 1) *a lord superior to other lords or rulers*; 2) *transf. any person in a position of superiority or supreme power* ‘1) лорд вищий за інших лордів або правителів; 2) перен. людина, яка займає посаду найстаршого або має велику владу’ [SOED]. У наведеному прикладі диференційна сема першого ЛСВ слова *superior* ‘вищий’ слугує джерелом образного ЛСВ *of superiority or supreme power* ‘людина, вища за інших або має велику

владу'. Тільки 2 ОІНО (2 %) беруть витоки із ядерної семи. Наприклад, *tribune* 'трибун' – 1) *Roman history: an ancient Roman official*; 2) *transf. and fig.: an officer holding a position similar to that of a Roman tribune* '1) історія Рима: службовець у стародавньому Римі; 2) перен. службовець, який посідає місце подібне римському трибуну' [SOED]. Як показує приклад, архаїчна лексична одиниця *tribune* 'трибун' набуває нового життя і знову позначає *official* 'службовець', тобто, ядерна сема у початковому і образному ЛСВ слова не змінює свого статусу, при цьому образний компонент позбавлений емоційної і оцінної забарвленості.

2.5. Результати аналізу ОІНО показують, що у концепті *SOCIAL STATUS* образний ЛСВ слова бере витоки з першого ЛСВ слова (60 ОІНО, що складає 61 % від іменників даної групи). Наприклад, *monarch* 'монарх' – 1) *an absolute ruler of a state*; 2) *transf. and fig. a person of great power* '1) абсолютний правитель держави; 2) перен. людина великої влади' [SOED]. Від другого та подальших ЛСВ образне найменування походить від 28 ОІНО, що складає 28 % від ОІНО даної групи. Наприклад, *plum* 'слива' – 1) *the edible roundish fleshy fruit usu. purple, red, or yellow when ripe*; 2) *the tree bearing this fruit*; 3) *any of various trees resembling it*; 4) *a dried grape used in pudding*; 5) *the sum of £ 100,000. slang // a person who has £ 100,000. slang* '1) їстівний круглуватий м'ясистий фрукт зазвичай фіолетового, червоного або жовтого кольору коли стиглий; 2) дерево, на якому ростуть такі фрукти; 3) будь-яке дерево, яке нагадує його; 4) висушене гроно, яке додають у пудинг; 5) сума у 100 000 фунтів стерлінгів. сленг // людина, яка має 100 000 фунтів стерлінгів. сленг' [SOED]. У 11 (11 %) випадках образний компонент не розвивається з попередніх ЛСВ слова. Наприклад, *nob* 'голова' – 1) *slang: head*; 2) *a person of some wealth or social distinction* '1) сленг: голова; 2) багата або високопоставлена особа' [SOED]. Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що образний ЛСВ переважно розвивається з першого ЛСВ слова.

2.6. За Г. І. Кустовою, у мові існують два потужних механізми, і обидва мають когнітивну природу: механізм виділення та механізм перерозподілу акцентів [3]. Останній механізм діє у ОІНО і розширює їх можливості. Аналіз показує, що у семантичній парадигмі вокабули з'являється новий денотат, який розширює початкове значення ОІНО. Наприклад, *kingfish* 'риба-горбиль' – 1) *a fish notable for its size, appearance*; 2) *slang. a leader, a boss* '1) риба, видатна своїм розміром, зовнішністю; 2) сленг. керівник, начальник' [SOED]. Як показує приклад, лексема набуває розширення – *kingfish* позначає не тільки велику за розміром рибу, але й начальника, тобто до структури значеннєвого обсягу лексичної одиниці додається ще й образний ЛСВ слова.

2.7. Семантичного зрушення у меліоративному або пейоративному напрямку у ОІНО концепту *SOCIAL STATUS* не відбувається. Наприклад,

tycoon 'фінансовий магнат' – 1) *a wealthy, powerful person in business or industry*; 2) *a title applied by foreigners to the shogun of Japan in power* '1) багата, впливова людина у бізнесі або промисловості; 2) титул, яким іноземці називали повноважного сьогуна у Японії' [SOED].

2.8. Серед ОІНО концепту образне значення виникає, головним чином, у результаті кваліфікаційного та імплікаційного переносу. У 85 ОІНО (86 %) відбувається регулярний метафоричний перенос: "предмет → людина", "людина → людина", "тварина → людина". Наприклад, *tacky* 'шкапа' – 1) *colloq. a weak or feeble horse*; 2) *colloq. a poor white person on the southern States* '1) розм. слабкий або кволий кінь; 2) розм. незаможна біла людина з південних штатів' [SOED]. У 14 ОІНО (14 %) превалює локальний тип метонімічного переносу. Наприклад, *box* 'лога' – *a separate compartment with seats in court, theatre, stadium, restaurant // transf. the occupant of such seat* 'окремий відділ з місцями у суді, театрі, стадіоні, ресторані // перен. людина, яка займає таке місце' [SOED].

Отже, зіставлення значень ОІНО та імені концепту свідчить про звуження його семантичного обсягу до двох конкретних ознак (*високий / низький соціальний статус*), залишаючи без уваги найбільш численніший прошарок суспільства – середній. Таким чином, результати аналізу ОІНО дають підставу стверджувати, що семантичний обсяг образного складника концепту *SOCIAL STATUS* моделює образний фрагмент макроконцепту *ЛЮДИНА* в англійській мовній картині світу, у фокусі якої знаходяться полярні верстви спільноти.

3. Вербалізація концепту *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* образними найменуваннями особи в українській мові

3.1. Кількісний аналіз емпіричного матеріалу показує, що концепт *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* вербалізують 137 ОІНО, що становить 9 % від кількості ОІНО, що об'єктивують макроконцепт *ЛЮДИНА*.

3.1. Поняттєвий зміст концепту розкривається через аналіз його імені: *статус* – *правове становище громадян, державних і громадських органів, міжнародних організацій тощо* [ВТССУМ]. Аналіз етимології імені концепту дозволяє виокремити такі семантичні ознаки імені: «стан», «становище», «звання», «суспільний ступінь». Наприклад, *статус* – запозичення із західноєвропейських мов; англійське слово *status* походить від латинського *status* 'стан, становище, звання, суспільний ступінь', пов'язаного з *stare* 'стояти', спорідненим з праслов'янським *stati*, українським *стати* [4]. Аналіз значень синонімів імені концепту *становище, стан, звання* уможливив доповнення семантичного обсягу цього концепту низкою ознак. Такими ознаками є «**сукупність суспільно-політичних відносин**», «**важлива роль у суспільстві**», «**помітне місце у суспільстві**», «**висока посада**». Наприклад, *становище* – 1) *ті чи інші обставини, умови, в яких хто-небудь перебуває // умови існування кого-небудь //*

сукупність обставин, які створюють ту чи іншу ситуацію; 2) сукупність суспільно-політичних відносин, аспекти суспільного життя; 3) місце, роль у суспільстві, в соціальному чи професійному середовищі, сім'ї // важлива роль, помітне місце кого-небудь у суспільстві, що визначається високою посадою, впливовими знайомствами, зв'язками; стан – обставини, умови, в яких хто-небудь перебуває; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами // сукупність ознак, рис, що характеризують предмет, явище в даний момент відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності; звання – 1) офіційно присвоєна назва, яка означає фах, ступінь кваліфікації у певній галузі або службовий стан // офіційно присвоєна почесна назва як нагорода за заслуги в галузі якої-небудь діяльності; 2) назва, що означає належність до якого-небудь соціального колективу; 3) належність до якого-небудь соціального стану [ВТССУМ].

3.2. Аналіз семантики ОІНО показав, що досліджуваний концепт представлений бінарною опозицією: «впливова – незначна» людина. Домінуючими семантичними ознаками імені виступають такі, які позначають людину з високим соціальним статусом, у семантиці ОІНО теж превалюють семи на позначення людини впливової, авторитетної (89 ОІНО, 65 % від усіх іменників концепту). Аналіз семантики ОІНО уможливив конкретизацію змісту образного складника наступними семантичними ознаками: «володар», «правитель», «хазяїн», «господар», «керівник», «начальник». Наприклад, *туз – гральна карта, яка в більшості картярських ігор вважається старшою в масті // перен. поважна, впливова особа* [ВТССУМ]. Вдвічі меншою за чисельністю виступає група ОІНО на позначення людини дрібної, незначної (48 ОІНО, 35 %), яка містить експліцитну сему «нікчемний». Наприклад, *тля – дрібна паразитична комаха // про когось незначного, нікчемного* [ВТССУМ].

Аналіз імені концепту, етимології імені, його синонімів, а також семантичних ознак притаманних образному складнику концепту **СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС** свідчить про незначний семантичний об'єм, що відбивається у його номінативній щільності. Отже, зіставлення значень ОІНО та імені концепту свідчить про звуження семантичного обсягу ОІНО концепту до двох стереотипних ознак.

3.3. Серед ОІНО даного концепту образне значення виникає, головним чином, у результаті регулярного метафоричного переносу (127 ОІНО, 93 %) за типами “предмет → людина”, “людина → людина”: *сановник – 1) у дореволюційній Росії – особа, що мала високий сан, чин; 2) ірон. особа, яка зазналася, обіймаючи високу посаду* [ВТССУМ]. Імплікаційний перенос представлений непродуктивною синекдохою і складає 10 ОІНО (7 %): *голова – 1) частина тіла людини; 2) перен. авторитетна особа; головний у якій-небудь справі* [ВТССУМ].

3.4. Результати аналізу ОІНО показують, що 89 ОІНО (65 %) беруть витоки з першого ЛСВ

слова. Наприклад, *рвань – 1) розірвані нитки, рештки пряжі як відходи виробництва; 2) розм. людина з найбідніших верств населення* [ВТССУМ]. У 48 (35 %) випадках образний компонент не розвивається з попередніх ЛСВ слова. Наприклад, *личак – 1) плетене з лика або іншого матеріалу селянське взуття, яке носили з онучами, прив'язуючи до ноги мотузками; 2) перен., заст. вбога людина* [ВТССУМ].

3.5. Образний компонент іменників концепту, здебільшого, бере витоки з потенційної семи попереднього ЛСВ слова (84 ОІНО, 61 %): *зірка – 1) самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів; 2) перен. про дуже видатну, прославлену людину* [ВТССУМ]. Як видно із наведеного прикладу, потенційні семи першого ЛСВ «яскравий», «такий, якого видно дуже здалека» слугують підґрунтям для образного ЛСВ на позначення людини видатної, прославленої. Диференційна сема слугує джерелом для 53 ОІНО (39 %): *підпанок – не дуже багатий або збіднілий пан // зневажл. зубожіла шляхта або неродовиті багатії* [ВТССУМ]. Диференційна сема першого ЛСВ слова «збіднілий» дає підставу образному ЛСВ. Отже, доходимо висновку, що образне значення розвивається, головним чином, з потенційної та диференційної семи попереднього ЛСВ слова. Ядерна сема не слугує підґрунтям для образного ЛСВ слова.

3.6. Аналіз показує, що ЛО набуває розширення значення за рахунок образного ЛСВ. Наприклад, *кит – 1) найбільший морський ссавець, схожий на рибу; 2) перен., розм. про особу, що відіграє дуже важливу роль у якій-небудь галузі* [ВТССУМ].

3.7. У ОІНО концепту відбувається семантичне зрушення як у пейоративному: *пішак – 1) фігура найнижчої цінності у грі в шахи; 2) перен., розм. невливова, незначна або несамотійна людина, яка в своїх діях цілком залежна від волі інших* [ВТССУМ], так і меліоративному напрямку: *стратег – 1) у Стародавній Греції – воєначальник, якого вибирали народні збори; 2) полководець, керівник великих воєнних операцій, знавець стратегії; 3) прозорливий, досвідчений політичний керівник; людина, яка вирішує стратегічні питання економічної, суспільної та політичної боротьби*, де нейтральні лексичні одиниці *пішак* та *стратег* набувають відповідно погіршення та покращення значень.

3.8. Для лексикографічної фіксації образного компонента лексичного значення слова використовується позначка *перен.* яка безпосередньо вказує на наявність образного компоненту у структурі лексичного значення слова; емоційно-оцінні позначки *пестл.*, *зневажл.*, *презир.*, *лайл.*, *жарт.*, *ірон.*, які імпліцитно вказують на наявність образного компоненту у семантиці мовної одиниці; позначки *розм.*, *діал.*, *вульг.*, *уроч.*, *поет.*, які вказують на стилістичну маркованість лексичної одиниці. У такий спосіб лексикографічна традиція віддзеркалює факт щільного взаємозв'язку

образного компонента лексичного значення слова з іншими компонентами конотації.

Результати кількісного аналізу лексикографічної фіксації образного компонента наводяться у табл. 3.

Таблиця 3

**Лексикографічна фіксація образного компонента іменників-найменувань особи у концепті
СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС**

Інформація про позначки	Кількість	%
Наявність позначок	111	81
Відсутність позначок	26	19
Усього	137	100

Як видно із результатів аналізу, п'ята частина ОІНО концепту надається без позначок. Відсутність позначки може свідчити про те, що образний компонент сприймається як сталий та як такий, що не потребує лексикографічної фіксації і

підкреслює статус окремого значення слова. Крім того, такі ОІНО зазвичай утворені на базі номінативних метафор і семантично самостійні. Наявні позначки представлені у табл. 4.

Таблиця 4

**Позначки, використані для фіксації образного компонента
у іменниках-найменуваннях особи концепту СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС**

Тип позначки	Кількість	%	Приклади
перен.	83	75	<i>пішак – перен. невливова, незначна або несамотійна</i>
зневажл.	11	10	<i>підпанок – зневажл. зубожіла шляхта або неродовиті</i>
ірон.	9	8	<i>птиця – ірон. впливова людина, що займає визначне</i>
розм.	8	7	<i>рвань – розм. людина з найбільш бідніших верств населення</i>
Усього	111	100	

Результати аналізу показують, що найчисельнішою є група іменників (75%), образний компонент яких експліцитно фіксується у лексикографічних джерелах. Експліцитно зафіксована образність може розглядатися як така, що не є остаточно закріпленою за лексичною одиницею і потребує позначання. Імпліцитно вказують на образний компонент стилістичні позначки *зневажл.*, *ірон.*, *розм.*

Підсумовуючи результати концептуального аналізу ОІНО, можна стверджувати, що образний ЛСВ розвивається переважно із конотативного (потенційна сема) та денотативного значення слова (диференційна і ядерна семи), беручи витоки зазвичай з першого ЛСВ слова. Семантичні зрушення у структурі лексичного значення слова призводять до перебудови семантичної ієрархії і до виникнення образного ЛСВ, а зрештою, до семантичної еволюції лексичної системи мови.

4. Висновок

Таким чином, у концепті *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* обох досліджуваних мов образні іменники-найменування особи виступають засобом експлікації високого та низького соціального статусу людини і відбивають специфіку колективної етнічної свідомості. У результаті аналізу ОІНО встановлено наступні **спільні та відмінні риси** в досліджуваних мовах:

В обох мовах концепт *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* виступає невід'ємним складником макроконцепту

ЛЮДИНА і входить до його периферії; зіставлення значень поняттєвого та образного складників концепту свідчить про звуження семантичного обсягу образного складника концепту до двох стереотипних ознак, які представлені бінарною опозицією «впливова – незначна людина», перший член якої домінує; образне значення виникає, головним чином, у результаті регулярного метафоричного переносу; ОІНО беруть витоки з першого ЛСВ слова, а потенційна сема першого ЛСВ є найпродуктивнішою.

В англійській мовній картині світу концепт *СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС* займає шосте місце, в українській – четверте; внутрішня форма поняттєвого складника концепту для представника Великої Британії навантажена семантичною домінуютьною ознакою *встановлені правила поведінки*, а для представника української спільноти – більш абстрактною і розмитою ознакою – *суспільний стан, становище*; в англійській мові семантичного зрушення у меліоративному або пейоративному напрямку у ОІНО не відбувається, у той час як в українській мові ОІНО характеризуються семантичним зрушенням як у пейоративному, так і меліоративному напрямку; в англійській мові метафоричний перенос представлено трьома типами, в українській мові – двома; в англійській мові 2% ОІНО беруть витоки із ядерної семи, у той час як в українській мові ядерна сема не слугує підґрунтям для образного ЛСВ слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова ; Київський нац. університет ім. Тараса Шевченка. К., 2003. – 463 с.
2. Карасик В. И. Оценочная мотивировка, статус лица и словарная личность [Електронний ресурс] / В. И. Карасик // Филология – Philologica. – Краснодар. – 1994. – № 3. – С. 2–7. – Режим доступа : <http://www.vspu.ru/~axiology/vik/vikart1.htm>.7.
3. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения : монография / Г. И. Кустова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 472 с.
4. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови / Я. Б. Рудницький. – Оттава, 1982. – Українська моголянсько-мазепинська академія наук. Том II (Д-Ь). – 563 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови [ред.-уклад. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с. [ВТССУМ].
6. Harper Douglas Online Etymological Dictionary of the English Language [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>.
7. Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. Fifth edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2002. – 3750 p. [SOED].

© Педтієва О. Ф., 2013

Дата надходження статті до редколегії 05.03.2013 р.

ПЕФТІЄВА Олена Федорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології факультету іноземних мов Маріупольського державного університету.

Коло наукових інтересів: лінгвокогнітивістика, історія мови.